

Cahier nr. 6 'over de geschiedenis van de CPN' is geheel gewijd aan de organisatie, activiteiten en discussies van vrouwen in en rond de Communistische Partij van Nederland. In de verschillende artikelen wordt achtereenvolgens geschreven over: de oprichting van het Wereld Vrouwen Comité tegen Oorlog en Fascisme in Parijs, 1934 (door *Wanja Kruyer*); de discussies in de CPN na de bevrijding over aparte organisatie van vrouwen, uitmondend in de oprichting van Vrouwenbureaus in de partij enerzijds en de Nederlandse Vrouwenbeweging anderzijds (door *Nel Boudewijn* en *Hanna Molin*); vervolgens over de Schoonmaakstersstaking bij de gemeente Amsterdam in 1949 (door *Susan Legêne*); en tenslotte over de betekenis van mondelinge historie voor de beschrijving van vrouwen-geschiedenis en vrouwenstrijd, toegelicht aan de hand van onderzoek naar vrouwen in de Tweede Wereldoorlog (door *Barbara Henkes*). De artikelen zijn geschreven vanuit betrokkenheid bij de arbeidersbeweging en vrouwenbeweging. De schrijfsters nemen er verschillende posities bij in, ten aanzien van het heden en verleden. Om het discussie-karakter te versterken zijn ook recensies opgenomen van recente uitgaven op het gebied van vrouwengeschiedenis: *Geschiedenis van de Vrouwentoe-komst* (door *Lilian de Bruijn*) en *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis 1980* (door *Cora Bakker-van der Kooij*).

IPSO

VROUWENNUMMER



# CAHIERS 6

Over de geschiedenis  
van de CPN

---

## 'De nul komt na de negen'

Over de staking van de schoonmaaksters  
bij de gemeente Amsterdam in 1949

---

### Vooraf

De gemeente Amsterdam draagt de verantwoordelijkheid voor de hygiëne in openbare gebouwen: scholen, ziekenhuizen, gemeente-instellingen, zwembaden. Een zware verantwoordelijkheid, omdat vuile gebouwen een bron kunnen vormen van ziektekiemen en infecties, en snel uitgeleefd raken. Er zijn dan ook honderden vrouwen (en aanzienlijk minder mannen) in dienst van de gemeente, die 's morgens voor dag en dauw en 's avonds na kantoortijd als schoonmaakster werken. Hun werk wordt pas gezien als ze het niet doen en de boel dus vervuilt; of als ze, zoals in 1949, massaal gaan staken. Dan merkt opeens iedereen dat er schoonmaaksters bestaan, en dat hun werk onmisbaar is.

Dit artikel gaat over de staking van de schoonmaaksters bij de WSBZ in Amsterdam in 1949. De acht weken durende staking voor een uurloon ter hoogte van het mannenloon in loongroep één, wordt beschreven en geplaatst tegen de achtergrond van de politieke en sociaal-economische verhoudingen van die tijd.

Het stuk is geschreven in nauw overleg met Ali van Dijk, één van de stakingsleidsters van toen. Door onze gesprekken en het doornemen van het schaarse schriftelijke materiaal ontstond een gezamenlijk verhaal over het doel en verloop van de staking. Daarbij werd uitgegaan van de vraag waarom de staking uitbrak en waarom ze voor de deelnemende vrouwen afzonderlijk en voor de toenmalige politieke situatie zo belangrijk was. Ali haar achtergronden en opstelling in de staking, haar beoordeling ervan nu achteraf, waren voor mij bij het schrijven van dit stuk een soort van oriëntatie. Een oriëntatie die wezenlijk verschilt van de invalshoek van waar uit

in het overgrote deel van de schriftelijke bronnen naar de staking gekeken wordt.

Het bewaard gebleven schriftelijke materiaal is verre van volledig. Ik heb gebruik gemaakt van een knipselverzameling van dagbladen uit die periode, van het jaarverslag van de WSBZ en van bladen van betrokken organisaties. Actiemateriaal zoals pamfletten, heb ik niet kunnen achterhalen, ook geen persberichten van de gemeente, hoewel daar in andere bronnen wel naar werd verwezen. De literatuur over Nederland na de Tweede Wereldoorlog leverde wel belangrijk achtergrondmateriaal op, over de staking zelf echter weinig tot niks. Datzelfde gold voor de literatuur over vrouwenarbeid in Nederland. Nog niet zo lang wordt hier onderzoek naar gedaan en voor de hier beschreven periode bestaat alleen het onderzoek van Els Blok, dat in het algemeen, met de nadruk op standpuntenontwikkeling, ingaat op vrouwenarbeid. De concrete werkomstandigheden van vrouwen in verschillende beroepen, laat staan de strijd die vrouwen daartegen gevoerd hebben, werden, voorzover mij bekend, tot nu toe voor de na-oorlogse jaren niet uitgezocht.

Tussen al het gebruikte materiaal neemt De Waarheid een bijzondere plaats in. De communisten stonden achter de staaksters en de krant volgde de staking bijna dagelijks met berichten, commentaren, ingezonden brieven. In dit artikel zal De Waarheid dan ook heel wat keren worden aangehaald, en omdat er feitelijke kennis over het verloop van de staking uit te halen viel, en omdat de houding van de communisten zelf t.a.v. de staking in het artikel behandeld wordt.

De andere kranten waren vrijwel steeds tegen de staking, schreven haar weg of probeerden dat althans. Gezien de politieke situatie waarin de staking plaats vond is dat niet verwonderlijk. Bij de beschrijving van de steun of de veroordeling van de staking bij de verschillende bevolkingsgroepen en politieke groeperingen in Amsterdam was de toonzetting van de artikelen in de verschillende dagbladen al een belangrijke aanwijzing voor de politieke opvattingen van de auteurs ervan.

Was het materiaal dat voorhanden was dus al beperkt, het zegt bovendien weinig als je er vragen aan stelt als: waarom gingen de vrouwen staken, hoe kwamen ze die tijd door, hoe keken ze tegen hun werk aan, wat heeft de staking voor hen betekend, persoonlijk en politiek. Vragen die voor het begrijpen van de staking van belang zijn, die bovendien voorwaarde zijn om de kennis over de staking méér te kunnen laten zijn dan het ophalen van goeie herinneringen en het vertellen van grappige voorvallen. De gesprekken met Ali waren onmisbaar voor het zoeken naar antwoorden



op dit soort vragen. Ik heb er voor gekozen om het materiaal en de gesprekken door elkaar te mengen en als één verhaal op te schrijven. Daarbij ga ik er van uit dat de kennis die niet uit schriftelijke bronnen afkomstig kan zijn, voldoende herkenbaar in het verhaal terug te vinden is. Verder gebruikte ik een radio-interview voor de VARA met Ali Tolhuys, voorzitter van de stakingsleiding, en werden er geregeld opmerkingen tegen me gemaakt door deze of gene die zich de staking wist te herinneren en wist dat er over geschreven werd. Het stuk is dan ook te beschouwen als een neerslag van een discussie nú over de betekenis van de schoonmaakstersstaking van 1949.

## Korte geschiedenis van de WSBZ

In Amsterdam waren tot 1916 de schoolhoofden verantwoordelijk voor het schoonhouden van de schoolgebouwen. Ze namen daar zelf schoonmaaksters voor in dienst. Omdat de hygiënische toestanden daardoor per school nogal wilden verschillen en de overheid er verder geen enkel zicht op had, veranderde in 1916 de schoonmaakregeling. Op advies van de GGD werd een schoonmaakcontract afgesloten voor alle scholen met de firma Dake (later de Cemsto). De regeling bleef maar tot 1920 van kracht, want ze voldeed absoluut niet. Dake was duur, de gemeente moest voor andere openbare gebouwen toch ook zelf voor schoonmaaksters zorgen en bovendien proberen de kwaliteit van het schoonmaakwerk van Dake te controleren. En de schoonmaaksters bij Dake en de gemeente waren ontevreden over de loonverschillen en het verschil in technische uitrusting.

Om al deze redenen werd in 1920 besloten dat het in financieel, technisch en sociaal opzicht beter was om de schoonmaakdienst geheel in gemeentehand te nemen. De sociaal-democratische wethouder Wibaut richtte daarop de WSBZ op (de Wasserij-, Schoonmaak-, Badhuizen- en Zwembaden-inrichtingen; door het personeel toen en nu de 'Wasbad' genoemd).

De dienst was een aanwinst voor de stad. Beunhazerij van schoonmaakbedrijven kon worden tegengegaan, de overheidscontrole op de hygiëne in openbare gebouwen nam toe; de schoonmaaksters in overheidsgebouwen verdienden alle hetzelfde loon en hun sociale zekerheid werd, vergeleken bij het werk bij Dake, groter. (Hoewel er ook mannen werkten bij de WSBZ zal in dit stuk steeds over vrouwen worden gesproken. Zij maakten de overgrote meerderheid van de diensten van de WSBZ uit. Al-

leen de glazenwassers vormen als groep een uitzondering.)

Ondanks deze verbeteringen kleefden er vanaf het begin bezwaren aan de organisatie van de WSBZ. De schoonmaaksters, veelal vrouwen die gehuwd, maar geen kostwinster waren, kregen een andere status als de ambtenaren en de toenmalige werklieden<sup>1</sup> in gemeentedienst. Ze werkten veelal op arbeidscontract en zaten in de zogenaamde nulgroep. In de officiële argumentatie gold, dat de vrouwen zelf niet in aanmerking wilden komen voor een status die overeenkwam met werken in loongroep 1. Het gemeenteblad van 1920 daarover:

'Bovendien zijn er velen, die geen 45 uur per week zouden willen werken, zelfs niet de 33 uren, die voor dergelijke arbeid als norm geldt voor de reserve. Vele vrouwen, die overigens voor een gezin te zorgen hebben, beschouwen de 15 à 20 uren arbeid per week aan de scholen als een welkome toevoeging aan het gezinsinkomen.'<sup>2</sup>

De gemeente maakte er bij de vaststelling van de loonhoogte en de rechtspositie van de vrouwen gebruik van, dat hun inkomen meestal een aanvulling was op het inkomen van de kostwinner, en dat de vrouwen hun werk zelf ook als tijdelijk beschouwden. Ook schroomde de gemeente niet om in crisistijd te bezuinigen door het inkrimpen van de schoonmaakwerkzaamheden in de openbare gebouwen. Met name vanaf 1933 werd hierop bezuinigd, wat tot gevolg had dat de werksters minder uren werkten, maar het in die uren dat ze werkten, tegelijk ook zwaarder kregen door een langzame achteruitgang van de totale 'reinheidstoestand'.<sup>3</sup>

Was de oprichting van de WSBZ in aanzet dus een positieve stap van de gemeente, de preciese organisatie van de dienst en de arbeidsomstandigheden van de werksters lieten in de loop der jaren wel te wensen over. De hieronder aangehaalde fragmenten uit een brief van een schoonmaakster uit De Waarheid in 1949 laten daar iets van zien.<sup>4</sup>

'28 jaar in dienst der gemeente. Nu eindelijk mijn oud-collega's in actie zijn gekomen, na jarenlang aangedaan onrecht, zij het mij vergund enige woorden te wijden aan de oorzaken van deze uitbarsting. Van mijn 16e jaar af was ik werkster bij de gemeentelijke wasserij en na 5 jaar bij de ziekenhuizen en nog wel bij de typhusafdeling. Na de eerste wereldoorlog waren de lonen van de werksters behoorlijk, maar na 1930 ging het steeds bergafwaarts, verlaging op verlaging. We daalden van f 24,— per week op f 15,— per week. We hadden per jaar f 30,— vakantietoeslag, deze werd ons afgenomen. We waren opgenomen in het pensioenfonds, daar werden we uitgegooid. Van mijn 28 dienstjaren bezit ik maar 13 pensioenjaren van vóór 1932.'



*Vrouwen bij de WSBZ in de dertiger jaren.*

Was de WSBZ in de dertiger jaren aldus door alle bezuinigingen behoorlijk ingekrompen, de bezettingstijd die daarop volgde betekende een grote desorganisatie van de dienst. De schoonmaaksters werkten zo veel mogelijk door, maar kampten daarbij met grote moeilijkheden. Na de bevrijding moest de dienst dan ook in een moeilijke situatie weer verder gaan. Het dienstverslag van 1945 meldde dat 'door gebrek aan materiaal en door het door honger verzwakte personeel het schoonmaakwerk tot het uiterste beperkt bleef'.<sup>5</sup> Tot 1950 heerste er een tekort aan schoonmaaksters. De gemeente loste dit op door ook mannen in dienst te nemen die, veelal kostwinner, in loongroep 1 werden gezet. Hun uurloon was f 0,86 terwijl de vrouwen f 0,60 of (als kostwinster) f 0,72 verdienden. Aangezien het overige gemeente-personeel volgens besluit van mei '47 gelijk loon voor overeenkomstig werk verdiende,<sup>6</sup> bestond er onder de schoonmaaksters veel onvrede over de zogenaamde nulgroep-regeling waar zij in vielen. Toen dan ook in Den Haag het besluit viel om haar lonen met 1 cent te verlagen, was dat de druppel die alle emmers, dweilen en bezems acht weken in de kast deed verdwijnen.

Na deze staking zijn er meer acties gevolgd: in 1950 zes weken staking bij de Centrale Wasserij Haarlemmerweg; in 1951 bij de badhuizen; in 1955 tijdens de grote overheidsstakingen, toen duizenden ambtenaren in Am-

sterdam staakten tegen de lage lonen; in de zeventiger jaren tegen de afbouwplannen van de gemeente. Deze laatste acties mondden uit in een grote demonstratie in 1978 naar het stadhuis. Resultaat was, dat plannen om de WSBZ op te heffen niet door gingen.

De WSBZ is nog steeds een belangrijke dienst voor Amsterdam. De schoonmaaktechnieken zijn veranderd (hoewel beslist niet veiliger geworden), er hoeven geen kolenkachels meer aangemaakt te worden in openbare gebouwen. Openbare hygiëne blijft echter een overheidsverantwoordelijkheid; gezien de praktijken van Cemsto en de woekerwinsten die daar gemaakt worden (bijvoorbeeld met illegale buitenlanders in dienst) is het van belang dat de gemeente ook nu de verantwoordelijkheid blijft dragen voor de arbeidsomstandigheden en de werkgelegenheid van de vrouwen die het schoonmaakwerk doen. De staking in '49 was het begin van een lange reeks van acties van het personeel van de WSBZ, aan actualiteit heeft ze niet ingeboet.

## Vrouwenarbeid bij de WSBZ

De omstandigheden na de oorlog maakten het voor veel arbeidersvrouwen noodzakelijk om werk buitenshuis te aanvaarden. Het inkomen van de man alleen was niet voldoende om voor het gezin de door de oorlog geleden schade te herstellen. Er heerste in de Amsterdamse arbeidersgezinnen een groot gebrek. 'Ik had een linnenkast, daar kon je een kogel doorschieten want wat je had was naar de boeren gegaan voor eten. Dus zodoende gingen we werken'. Ali Tolhuys' spreekt hier over een grote groep jonge vrouwen, die in of vlak na de oorlog getrouwd waren, jonge kinderen hadden en bijna letterlijk niks in huis hadden staan. Om de armoede de baas te kunnen en kleren, schoenen en schoolspullen voor de opgroeiende kinderen te kunnen kopen was het noodzakelijk dat de vrouwen 'erbij gingen werken'. Erbij: bij het werk van hun man, en erbij naast het huishouden en de zorg voor de kinderen. Een grote groep jonge vrouwen kwam zodoende in de na-oorlogse jaren de wasbad binnen; de oudere vrouwen bleven er werken omdat ook zij het niet breed hadden.

Ali van Dijk was een van de jonge vrouwen die als schoonmaakster gingen werken bij de WSBZ. Ze was moeder van twee kinderen, haar man werkte als bouwvakker in de wederopbouw van het land. Het werk als schoonmaakster viel met het huishouden te combineren door de uren-indeling ervan: beginnen om vijf of zes uur 's morgens tot een uur of acht, en na vier tot een uur of zes, zeven. Werktijden die het met veel kunst en vlieg-

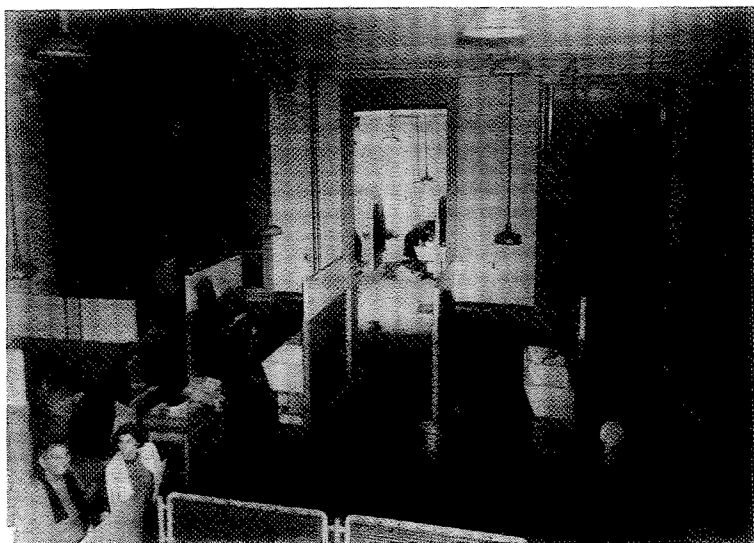


werk mogelijk maakten om net op tijd terug te zijn om de kinderen de deur uit te doen en de boel aan kant te maken. En na schooltijd konden familie of de burens wel een oogje in het zeil houden tot de schoonmaaksters of hun echtgenoten thuis kwamen.

Het was bepaald geen licht werk wat de schoonmaaksters deden. Een vrouw alleen had een school van zes klassen en een gymlokaal, twee vrouwen deden een dubbele school samen. Naast het schoonhouden van de gangen en wc's was in het bijzonder het schoonhouden van de klasvloeren zwaar werk. Het waren witte houten vloeren, die volgens het rooster één keer in de zes weken geschrobd werden. Om dat te kunnen doen moesten de zware houten banken op elkaar getild worden, anders kon je er niet bij. Ook zwaar was het aanmaken van de grote kolenkachels. Voor dag en dauw versleepten de schoonmaaksters al een paar mud kolen. Ali Tolhuys vertelde hierover in het radio-interview dat ze iedere dag 42 kisten kolen van 9 kilo per stuk 86 treden op moest tillen om 14 kachels te kunnen stoken.

Na schooltijd kwamen de schoonmaaksters weer terug. Ze ruimden de vuilnis op, prullenbakken leeg, gymlokaal schoon, de hele boel aan kant. Een werk dat zo snel mogelijk werd gedaan, want anders zou het eten te

*Vrouwen aan het werk op de Haarlemmerweg, 1949. (Foto: historisch topografische atlas gemeentelijke archiefdienst Amsterdam)*



laat op tafel komen. 't Werd de schoonmaaksters wel eens toegevoegd, dat ze toch maar handig werk hadden, want haast niemand maakte de volle werkdag tot 7 uur 's avonds vol. Feitelijk klopte dat echter niet. Want onder druk van de noodzaak zo snel mogelijk klaar te zijn werd geen pauze gehouden, werd voor bijvoorbeeld zwaar tillen niet gewacht op hulp van een ander maar 't alvast zelf gedaan. Meestal liepen de vrouwen zichzelf voorbij. En als 's ochtends de school er weer vuiler voorstond dan 'ie om zes uur 's avonds was geweest, omdat er club of ouderavond was geweest, dan moesten de vrouwen keihard doorwerken om toch voor schooltijd alles weer netjes te hebben.

Schoonmaken was slopend werk, de vrouwen moesten sjouwen, bukken, tillen, traplopen, werken met ontoereikend materiaal en in een hoog tempo. Een onderzoek dat onlangs op de VU naar de huidige arbeidsomstandigheden bij de WSBZ is gehouden wees uit dat veel vrouwen, met name zij die ouder dan 45 jaar zijn en veel dienstjaren hebben, ziek zijn of klachten hebben die duidelijk bedrijfsgebonden oorzaken hebben: rugklachten, oververmoeidheid, hoofdpijn, wring- of tennisarmen, huid-aandoeningen e.d.<sup>8</sup> Van de te zware belasting, die door de combinatie van het werk met het huishouden extra drukt, krijgen ze op oudere leeftijd de rekening gepresenteerd. 'Een reçu'tje', zegt Ali Tolhuys, 'dat je aan het einde kan inleveren, maar waar je nooit een cent van ontvangt'.

Behalve zwaar was het schoonmaken ook verantwoordelijk werk. De schoonmaaksters op scholen voelden zich vaak verantwoordelijk voor de hygiëne, de warmte en gezelligheid. Ali vertelde hoe vrouwen, waaronder ook haar moeder, in de Tweede Wereldoorlog het als een belangrijke taak zagen om te zorgen dat de school schoon en warm bleef. Als ze dat niet redden zouden de kinderen thuis moeten blijven, of op straat rondlopen. Waar de oorlog voor hen toch al een akelige tijd was om in op te groeien en het thuis al moeilijk genoeg was om het huishouden aan de gang te houden, was de school voor de kinderen van groot belang. Vandaar dat de schoonmaaksters hun uiterste best deden om de kachels aan te houden, de luizen te weren en het onderwijs mede mogelijk te maken.

Iedere school had in de strenge winter van '44-'45 wat kolen. Kolen waren overal schaars, in menig gezin kon niet meer gestookt worden. Toen Ali's moeder een keer na schooltijd haar school binnenkwam, ontdekte ze dat een onderwijzer de luiers van de baby bij de kachelpijpen op zolder te drogen hing, omdat ze thuis niet meer konden stoken. Kolen en zeep waren enorm schaars, het vereiste vakkundigheid om er mee uit te komen. Heel wat vrouwen van de wasbad zetten zich daar in de oorlogsjaren voor in. De school waar Ali Tolhuys na de oorlog terecht kwam in de Tweede

Oosterparkstraat had 700 leerlingen. De school zou wegens vervuiling en uitwonen door de in de oorlog daar ingekwartierde Duitsers eigenlijk gesloten worden. Maar Ali Tolhuys en haar collega's wisten 'm schoon te krijgen. Uit het interview met haar spreekt onmiddellijk hetzelfde verantwoordelijkheidsgevoel als wat de oudere vrouwen hadden. Ze vertelt hoe ze in de winter van '47, toen er geen tram ging en het spekglad was op straat, met lappen om haar schoenen liep van de Kramatweg naar de Tweede Oosterparkstraat. Want als ze niet zou gaan zouden de kinderen in de kou moeten zitten.

De jonge vrouwen die na de oorlog bij de wasbad kwamen werken beschouwden het werk, net als de oudere vrouwen, veelal als tijdelijk. Niet bedoeld om je hele leven te blijven doen, niet bedoeld als werk wat je wel leuk vindt, waar je in verder wil of hoger op kan; maar gewoon om de financiële problemen de baas te worden. Dat was wel het idee, in de praktijk bleek het echter een bittere noodzaak om heel wat jaren bij de wasbad te blijven werken.

In een studie over werkende vrouwen in Nederland van 1945-1955 is aangetoond, dat de totale beroepsbevolking voor een kwart uit vrouwen bestond en dat van deze werkende vrouwen het overgrote deel onder de 22 jaar was. Bij trouwen of het eerste kind hielden zij op met werken.<sup>9</sup> Het werken bij de WSBZ vormde op deze algemene regel een uitzondering. Juist vanwege de 'gunstige' werktijden werkten er veel gehuwde vrouwen met kinderen. Het algemene idee dat je na je trouwen ophoudt met werken veranderde onder druk van de omstandigheden in de opvatting dat je er tijdelijk bij ging werken. Een idee dat in de praktijk niet klopte, maar desondanks niet veranderde. Dat had vergaande gevolgen voor de houding van de vrouwen tegenover haar arbeidsvoorwaarden. De regelingen ten aanzien van hun arbeidspositie waren er allemaal op gericht om het idee van tijdelijk werk te versterken. De vrouwen werden aangenomen op arbeidscontract zonder uitzicht op een vaste aanstelling; ze hadden geen pensioen maar een spaarregeling: van hun loon werd 4% ingehouden, de WSBZ legde daar 4% bij, en het bedrag werd ineens uitbetaald als ze de dienst verlieten; als het contract verliep hadden ze geen recht op WW, want ze waren geen kostwinners, als ze 65 waren kregen ze geen pensioen.

Mannen die een gezin te onderhouden hebben, zouden zo'n rechtspositie niet kunnen accepteren; hun toekomst, en daarmee die van hun gezin, zou er veel te onzeker door zijn. Die vrouwen die geen kostwinners waren accepteerden de regeling wel, want het werk was toch bedoeld als tijdelijk, dus een contract was geen bezwaar, en als je er mee ophield kreeg

je een forse som geld toe, i.p.v. een pensioen als je eens eindelijk 65 was. Dit mechanisme speelde sterk binnen de WSBZ. Totdat na de oorlog de discussies over de arbeidsvoorwaarden in een stroomversnelling kwamen. De stroom van nieuw personeel, veelal jonge vrouwen, was daar mede oorzaak van. Deze vrouwen accepteerden de toestanden binnen de WSBZ niet zonder meer. Dat ze dat niet deden had ongetwijfeld te maken met ervaringen in de oorlog en de politieke toestand in Amsterdam na de bevrijding. De invloed van de CPN en PvdA in de stad was bijzonder groot, en onder het gemeentepersoneel had de Eenhedsvakcentrale een grote aanhang. In verbinding met deze bewegingen maakten de schoonmaaksters tenslotte de werkklassificatie-indeling, waardoor zij in de zogenaamde nulgroep zaten, inzet van de langdurige stakingsactie. Ali Tolhuys: 'Gedegradeerd te worden als mens tot nul.' Toen heb ik op het laatst gezegd tegen de burgemeester: "Dacht u dat ik hier nog zat voor een dubbeltje? Ik zit hier om een principiële kwestie. Ik wens geen nul te zijn in het leven en daarmee aangeduid te zijn. Onze telling begint bij één, de nul komt na de negen".'

## Loonpolitiek en vakbondsstrijd

Al een paar keer kwam ter sprake dat schoonmaaksters bij de WSBZ buiten iedere werkklassificatie-indeling vielen. Ze zaten in de zogenaamde nulgroep. Omdat deze regeling als discriminerend werd ervaren ('een apartheidmaatregel op het gebied van de vrouwenlonen') weigerden de schoonmaaksters een nulgroep te accepteren en spraken consequent van zogenaamde nulgroep. De regeling hield in dat hun arbeid niet werd ingeschaald naar de mate van geschooldheid en dat ze van alle gemeente-arbeiders het laagste loon verdienden. Loonhoogte en indeling van de werkklassificatie werden in de na-oorlogse jaren niet autonoom door de gemeente vastgesteld. Deze hield zich daarbij aan de voorschriften van het Rijk. Voorschriften die, in het kader van de 'geleide loonpolitiek', bijzonder strikt waren. De regering stelde de algemene arbeidsvoorwaarden (werktijden, ontslagverbod, hoogte van vrouwenlonen t.o.v. mannenlonen e.d.) vast en bepaalde de marge voor loonsverhogingen. De CAO's die op grond daarvan werden opgesteld door werkgevers en vakbonden, moesten door het College van Rijksbemiddelaars (een overheidsinstantie) worden goedgekeurd. Degenen die bij de overheid werkten vielen (formeel) buiten deze geleide loonpolitiek. Ze had alleen betrekking op het particuliere bedrijfsleven. Toch hadden de rijksambtenaren er alles mee te



maken omdat hun loon vast zat aan bepaalde CAO-lonen. En de gemeentevolgde weer het Rijk bij het bepalen van de loonhoogte. Dit wordt het volgen van de trend genoemd.

De wettelijke bepalingen over de vaststelling van de lonen en de arbeidsvoorwaarden van rijks- en gemeentepersoneel waren vastgelegd in het Ambtenarenreglement. In een Landelijk Georganiseerd Overleg tussen overheid (werkgever) en de vakbonden werd op de uitvoering van het ambtenarenreglement toegezien. En op stedelijk niveau herhaalde zich dat weer: ook in Amsterdam b.v. was een Georganiseerd Overleg.

In theorie moesten door de geleide loonpolitiek de lonen en prijzen met elkaar in evenwicht blijven, moest volledige werkgelegenheid voor mannen ontstaan, de wederopbouw van Nederland bevorderd, de exportpositie van Nederland worden verbeterd, voedsel en goederen van de bon af. Feitelijk betekende deze politiek echter dat de lonen lange tijd (tot het begin van de jaren zestig) kunstmatig laag werden gehouden. Het welvaartsniveau van de arbeidersklasse steeg nauwelijks, terwijl de Nederlandse economie zich door de lage lonen en de buitenlandse financiële steun (het Marshallplan) herstelde.

'Onze conclusie kan niet anders zijn dan dat door deze regeringspolitiek van lage lonen en hoge winsten het Nederlandse kapitalisme meer dan elders niet alleen dóór de arbeiders maar ook op hun kosten, weer is opgebouwd.'<sup>11</sup>

Om de geleide loonpolitiek te kunnen uitvoeren had de regering de steun nodig van de vakcentrales. Zonder deze steun zouden de lonen immers niet in de hand gehouden kunnen worden. Deze steun werd gezocht door het creëren van vast overleg op landelijk niveau waarbij vakcentrales, werkgevers en overheid elkaar ontmoetten. Tegenover het mede uitvoeren door de bonden van de geleide loonpolitiek stonden toezeggingen van de overheid ten aanzien van het ontslagverbod, verhouding lonen-prijzen, inspraak van de bonden in de arbeidsvoorwaarden-sfeer. De vakcentrales NVV, CNV en KAB (RKWV) verleenden in vergaande mate medewerking aan deze politiek. Zij 'accepteerden de regels van het spel' en onderhandelden op landelijk niveau over CAO-lonen met inachtneming van de voorwaarden van de regering. De nieuwe, uit het verzet voortgekomen Eenheidsvakcentrale (EVC) weigerde echter akkoord te gaan met een beknotting van de vakbondsvrijheid op het gebied van loononderhandelingen. Ze werd daarop door de overheid niet 'erkend' als vertegenwoordiger van de arbeiders, en buiten de landelijke overlegorganen gehouden. De overheidsbedrijfsgroep BNOP (Bond van Nederlands Overheidspersoneel) werd dus ook buitengesloten van het Landelijk Ge-

organiseerd Overleg.

In een aantal regio's en bedrijfstakken had de EVC vlak na de oorlog echter een aanzienlijke invloed. De vakbondsleden gingen arbeidsconflicten niet terwille van de geleide loonpolitiek uit de weg en wisten vaak verbeteringen in het loon te realiseren. Hierbij werd de geleide loonpolitiek in de praktijk doorbroken door de uitbetaling van 'zwarte' lonen, extra toeslagen, reisgeldvergoeding etc. Dat was temeer noodzakelijk, omdat het 'bestaansminimum' waar de regering de lonen naar vaststelde, de meeste mensen geen mogelijkheden bood om, naast het noodzakelijke voedsel en de kleding, grotere aanschaffen te doen voor in huis. De (al dan niet eenmalige) toeslagen die met stakingen konden worden afgedwongen verlichtten de problemen soms.

Deze praktische en principieel politieke activiteiten van de EVC-bonden leidden vaak tot conflicten binnen het bedrijf met de erkende bonden. EVC-stakingen werden als 'wilde' stakingen door het NVV niet gesteund, bij de samenstelling van de Ondernemingsraad (na 1950) werd landelijk en per bedrijf geknokt over de positie van de bedrijfskernen van de EVC.

Grote meningsverschillen over de economische politiek van de regering waren ook zichtbaar tussen de PvdA en de CPN. De PvdA, zelf regeringspartij, ging uit van een vergaande ordeningsideologie. Het streven was naar een welvaartsstaat met volledige (mannen-)werkgelegenheid en een economie met grote overheidsinvloed, gebaseerd op zeggenschap van werkgevers en werknemers. Vanuit die opvatting steunde ze de geleide loonpolitiek. De CPN wees haar af. Ze stelde dat het door de regering vaststellen van de loonhoogte een inbreuk betekende op de vakbondsvrijheid, dat het een illusie was om het particuliere bedrijfsleven te controleren wat investeringen en prijzenpolitiek betrof, de grote exportgerichte bedrijven profiteerden van het regeringsbeleid van kunstmatig laag houden van de lonen, het kleinbedrijf niet, terwijl de arbeidersklasse verarmde.

EVC

PvdA en NVV waren, in tegenstelling tot de voor-oorlogse SDAP en NVV, organisaties die los van elkaar stonden. Ze oriënteerden zich politiek echter wel sterk op elkaar. Te zelfder tijd had de CPN grote invloed in de EVC; de grondslagen van de EVC waren gelegd in de laatste oorlogsjaren door mensen in kringen van de illegale Waarheid. Maar bedoeld als

één nieuwe vakbeweging die de scheiding naar geloof en politieke opvattingen van voor de oorlog zou overbruggen (en in deze zin ook een ware massa-beweging), werd de EVC een aparte vakcentrale naast de heropgerichte confessionele bonden en het NVV. Náást deze — door de regering erkende — bonden; helaas in arbeidsconflicten ook heel wat keren er tegenóver.

De EVC was onder het overheidspersoneel sterk. In november 1945 had deze bedrijfsgroep, de BNOP, al 13.000 leden,<sup>12</sup> geconcentreerd vooral in de grote steden. De kracht van de BNOP in Amsterdam spreekt onder andere uit het feit dat men daar in juni 1947 het beleid van de regering-Drees ten aanzien van de EVC wist te doorbreken: de BNOP moest toen worden opgenomen in het Georganiseerd Overleg tussen gemeente en de vakbonden.<sup>13</sup> Deze opname betekende erkenning van de BNOP als vertegenwoordiger van de arbeiders bij de gemeente. Tegelijk echter maakte ze het de BNOP bij conflicten soms moeilijk om niet tezeer gebonden te raken met de 'spelregels' van de geleide loonpolitiek. Gerrit Blom, bestuurder van de BNOP, nam aan de besprekingen van het Georganiseerd Overleg deel. Een van de zaken waar hij al snel over begon in 1947, was het loon van de schoonmaaksters bij de gemeente.

#### Vrouwen-vakbondsstrijd

De BNOP had niet veel leden onder de schoonmaaksters en ook de andere bonden kregen nauwelijks voet aan de grond. Voor een deel hing dat samen met de organisatie van het werk. De schoonmaaksters werkten alleen of in ploegjes van 2 tot 6 vrouwen; maar één keer in de week, op vrijdag, kwamen ze elkaar tegen op een aantal punten in de stad waar uitbetaald werd. Geen gezamenlijke kantine, geen pauzes, prikborden etc., maar zeer individueel werk. Vakbondsagitatie was moeilijk te voeren. Bovendien stond het idee van vakbondsorganisatie ver van de meeste vrouwen af. De uitspraak: 'Waarom moet ik lid worden van de EVC? Mijn man of vader is toch al lid?' is exemplarisch voor het antwoord dat ledenwerbers vaak kregen als ze iemand aanspraken om lid te worden. Het idee om lid te worden van de bond kwam bij veel vrouwen niet eens op. Hun werk was immers bedoeld als tijdelijk 'erbij'? Strijd voor verbetering van de arbeidspositie was minder dwingend, waar die positie als voorbijgaand werd beschouwd.

Maar even belangrijk voor de lage organisatiegraad van vrouwen was het

feit dat de vakbonden geen enkel beleid hadden om de vrouwen te overtuigen dat vakbondsorganisatie juist voor hen wel nodig was. Dat bleek het duidelijkst in de kwestie van de lonen. In het kader van de geleide loonpolitiek verdienden vrouwen steevast minder dan mannen, ook bij gelijkwaardig werk. Het verschil was gemiddeld zo'n 30%, maar kon wel oplopen tot 45% in ongeschoolde beroepen. De confessionele bonden en het NVV maakten hier niet of nauwelijks een strijdpunt van.<sup>14</sup> Daarmee accepteerden zij de uitleg over het kostwinnersbegrip die hierbij gegeven werd en versterkten zo zèlf het idee dat vrouwen alleen tijdelijk werkten voor een aanvullend inkomen op dat van de echtgenoot. En juist dat idee van tijdelijk werk voor een aanvullend inkomen maakte vakbondsorganisatie voor de vrouwen in haar ogen overbodig en duur.

Bij de EVC lag dit in zekere zin anders: deze bond sprak zich uit voor gelijke beloning voor man en vrouw voor gelijke arbeid,<sup>15</sup> er van uitgaande dat de arbeid betaald moet worden en niet degene die die arbeid verricht al naar gelang hoeveel die persoon nodig heeft. Doordat de bond daarbij niet in ging op de specifieke achtergronden en motieven van de vrouwen om te gaan werken, en dus ook het 'valse' gevoel van tijdelijk werk niet aan de orde stelde, bereikte de EVC met het principiële standpunt van gelijk loon voor gelijkwaardig werk niet dat veel vrouwen zich gingen organiseren. Toen de EVC in het Georganiseerd Overleg het principe van gelijke beloning echter als uitgangspunt nam voor de eis dat de schoonmaaksters uit de zogenaamde nulgroep werden gehaald, stonden de schoonmaaksters daar in overgrote meerderheid pal achter. De stakingsactie die daar op volgde heeft dan ook veel betekend voor de positie van de EVC binnen de dienst.

Uit deze inleidende hoofdstukken is gebleken dat de ideologie van de vrouw als moeder en huisvrouw, de man als kostwinner en vrouwenarbeid als een tijdelijke oplossing voor een te laag inkomen, een verhoogde uitbuiting van de vrouwen mogelijk maakte. Abnormale werktijden, die 'handig' met het huishouden te combineren vielen, lage lonen en nauwelijks een rechtspositie en promotiekansen. Toen het verzet hiertegen losbarstte tijdens de schoonmaakstersstaking kwam erg veel aan het rollen; bij de vrouwen zelf, bij degenen die hen steunden, maar ook bij de aanhangers van de regeringspolitiek. De staking was in die zin meer dan een loonconflict: ze had tevens betekenis als politiek conflict en als verzet tegen de dubbele onderdrukking, als schoonmaakster en als vrouw.



## De aanleiding tot de staking

'Gemeenteschoonmaaksters leggen werk neer' stond dinsdag 11 januari 1949 groot opgemaakt in De Waarheid. In een vergadering die morgen in Frascati hadden de schoonmaaksters besloten dat het na langer dan een jaar onderhandelen met wethouder Franke (PvdA), tijd was om met een staking de eisen kracht bij te zetten. Deze eisen waren: gelijk loon voor mannen en vrouwen voor gelijkwaardig werk, dus opheffing van de zogenaamde nulgroep en opname van de schoonmaaksters in loongroep 1. Voor 't loon betekende dat een verhoging van f 0,60 naar f 0,86 per uur. In een bewogen vergadering op maandag 10 januari, waar 250 vrouwen aanwezig waren, werd tot de staking besloten. Volgens afspraak gingen groepjes vrouwen dinsdagmorgen vanuit verschillende plaatsen, o.a. de Joodse Invalide op het Weesperplein vanaf 5 uur alle gebouwen af. Vele werksters sloten zich direct bij de staking aan. Een vrouw op de Prinsengracht werd toegeroepen, terwijl ze in iedere hand een kolenkit droeg: 'Hé we staken!' 'Staken?' zei de vrouw, zette de katten pardoos op de grond, deed de school weer op slot en sloot zich aan bij de stoet. En zo reageerden velen. De steeds groter wordende stoet verstopte uiteindelijk de Kloveniersburgwal, waar ook de 23 schoonmaaksters van het stadhuis zich erbij aansloten. De vrouwen stonden wat afwachting voor het stadhuis. Ali Tolhuys, een gedreven spreekster, sprong op de zandbak die bij het loopbruggetje stond, voor als het glad was, en zei kort maar krachtig wat het doel van de staking was. Ze riep de vrouwen op om naar Frascati te gaan waar door de BNOP een zaal gehuurd was. Het verslag in De Waarheid meldde de aanwezigheid van meer dan 350 vrouwen. 'Het aantal staaksters is niet te schatten, daar veel vrouwen met kleine kinderen niet op de vergadering aanwezig konden zijn.' Voor hen was het eerste deel van de werkdag al afgelopen en het huishoudelijk werk begonnen.

De vergadering koos een actieleiding van 12 vrouwen. Ali Tolhuys was voorzitter; met Greet van de Pavert en Ali van Dijk vormde ze de kern van de stakingsleiding. Ali Tolhuys en Ali van Dijk waren meestal de woordvoersters, Greet van de Pavert beheerde, met Ali's moeder mevrouw Stol-Meijer, het geld. Greet had daarmee een enorm zware taak. De meer dan 500 stakende vrouwen kregen immers stakingsgeld uitgekeerd dat in de actie zelf bij elkaar gehaald moest worden. Daarbij ging het om gigantische bedragen, waar de stakingsmogelijkheden volledig van af hingen.

Dat Greet daarbij samenwerkte met mevrouw Stol-Meijer was belangrijk. Zij, en ook andere oudere vrouwen, zorgden voor de eenheid tussen

de 'na-oorlogse' jonge vrouwen en de oudere vrouwen die al langere tijd bij de wasbad werkten. Vervreemding ten opzichte van elkaar kon daardoor niet ontstaan; de actie kreeg de steun van vrijwel alle schoonmaaksters. Alle vrouwen die in de stakingsleiding zaten hadden een actieve rol in de staking. Zo waren iedere morgen vrouwen uit de leiding aanwezig op de vaste contactpunten in de stad, en konden staaksters voor alle problemen en vragen iedere dag een stakingsleidster te spreken krijgen op het vaste 'spreekuur' in gebouw De Leeuw.

Er was weken praten en plannen maken aan de staking vooraf gegaan. De kwestie speelde al meer dan een jaar in het Georganiseerd Overleg. In mei 1947 was namelijk een regeling van kracht geworden dat mannen en vrouwen bij de gemeente voor gelijk werk hetzelfde loon zouden krijgen. De werksters waren hiervan echter uitgesloten. Zij kregen f 0,63 per uur, zij die in 1947 pas kwamen werken zelfs f 0,60 per uur, en als ze kostwinster waren f 0,72. De mannen die, door het tekort aan vrouwelijke arbeidskrachten, door de gemeente aangetrokken werden, kregen echter een hoger loon. Hiermee waren de schoonmaaksters de enige groep in overheidsdienst in Amsterdam waarvoor de gelijk loon-regeling niet werd doorgevoerd; en dat terwijl de lonen al vreselijk laag waren in vergelijking met de zwaarte van het werk.<sup>16</sup>

De BNOP, de erkende bonden en de gemeente waren het er over eens dat het loon van de WSBZ-schoonmaaksters te laag was. De gemeente en de erkende bonden waren echter van mening dat de gemeente Amsterdam daar op eigen gezag niks aan kon veranderen. Dat zou alleen kunnen na toestemming van het College van Rijksbemiddelaars, via het Landelijk Georganiseerd Overleg. De BNOP stelde dat dat niet hoefde, omdat het niet om loonsverhoging ging, maar om het rechte trekken van het loon naar het niveau van de mannen (dat wil zeggen naar loongroep 1). Een 'correctie' die de gemeente zelf door kon voeren. Voor het andere gemeentepersoneel was dat immers ook al gebeurd.

Omdat het overleg maar sleepte, was op 22 december 1948 al een demonstratie van 150 schoonmaaksters naar het stadhuis getrokken. De delegatie had toen niks bereikt. De zaak spatte uiteindelijk in het Georganiseerd Overleg van 6 januari '49. De BNOP diende een motie in voor opname van de schoonmaaksters in loongroep 1. De andere partijen waren daar tegen en de erkende bonden trokken hun eigen compromis-voorstel in. De BNOP stapte daarop woedend op uit het Georganiseerd Overleg en overlegde met de schoonmaaksters hoe het verder zou moeten. De schoonmaaksters besloten daarop op 11 januari in staking te gaan.

De staking werd formeel geen EVC-staking. Er waren op dat moment

verschillende EVC-stakingen in de stad aan de gang: 400 'meisjes' van Hollandia-Kattenburg (confectie), 300 lassers bij de NDSM (scheepsbouw), 600 havenarbeiders uit de hout- en handelshaven, 120 bouwvakarbeiders op verschillende objecten. Met nog wat kleine stakingen en de schoonmaakstersstaking (al snel meer dan 500 vrouwen), zo'n 2000 stakers in totaal (cijfers uit De Waarheid van 13-1-'49). Eind januari waren dat er zelfs 4000 geworden, o.a. door de staking van de (vaak jonge) meisjes bij de British- en Turmac-sigarettenfabrieken. De EVC had wel bemoeienis met de schoonmaakstersstaking. Ze had de zaal in Frascati gehuurd en Gerrit Blom die voor de BNOP in het Georganiseerd Overleg zat, was op alle stakingsvergaderingen aanwezig. Van de actieleiding waren allen lid van de BNOP, ook in die zin speelde de bond een rol in de staking. De actieleiding opereerde echter onafhankelijk. Toen de EVC bijvoorbeeld op 25 januari een Algemeen Stakersappèl organiseerde, vergaderden de schoonmaaksters onder eigen leiding in Frascati, en niet met de anderen in Krasnapolsky. Deze keuze voor een zelfstandige actieleiding zal zijn gemaakt vanwege het hoge aantal ongeorganiseerde vrouwen die men door een brede actieleiding beter bij de staking kon betrekken. Maar ook de positie van de BNOP in het Georganiseerd Overleg zal hebben meegespeeld bij de beslissing van de BNOP om formeel niks met de staking van doen te hebben. De staking ging immers alle kaders van de geleide loonpolitiek te buiten.

Behalve de BNOP steunde ook de CPN de staking van het begin af aan erg actief. De staking werd extra belangrijk gevonden omdat loonsverhoging werd geëist (De Waarheid 13-1-'49). Die eis betekende immers dat dwars werd ingegaan tegen de geleide loonpolitiek. Een commentaar in De Waarheid, geschreven door Paul de Groot op 29-1-49, ging in op het belang van de staking: de strijd om het loon als 'hefboom' om verbeteringen af te dwingen; de hele partij moest de stakingen in Amsterdam dan ook steunen.

Dat gebeurde bijzonder actief. Dagelijks stonden onder het rubriekje 'Voorwaarts en niet vergeten' de bedragen opgesomd die op straat en in de bedrijven werden opgehaald. En de CPN-leden onder de staaksters, onder wie Ali van Dijk en Greet van de Pavert, vormden een partijgroep en werden op het district en het vrouwenbureau met raad en daad bijgestaan. Ook de CPN-gemeenteraadsfractie speelde in de loop van de staking een rol.

Maar gezegd moet worden, deze steun van de kant van de BNOP, CPN, die nog aangevuld kan worden met de Nederlandse Vrouwen Beweging (NVB), Organisatie van Progressieve Schoolgaande en Studerende Jeugd

(OPSJ) en Algemeen Nederlands Jeugdverbond (ANJV), was weliswaar onontbeerlijk; de staking zelf is echter doorgevoerd door zo'n 500 vrouwen. Zij hebben het volgehouden, de resultaten in de wacht gesleept. De beschrijving daarvan staat in het verslag van de staking centraal.

## Stakingsjournaal

Acht weken hebben de schoonmaaksters gestaakt, van 11 januari tot 7 maart 1949. Weken waarin bijna iedere dag werd vergaderd; met elkaar, met de onderwijzers, met ouders, gemeentepersoneel, de gemeenteraad. Aanvankelijk werd met 'begrip' op de eisen van de vrouwen gereageerd. De wethouder, de burgemeester, de kranten, de onderwijzersvereniging, allemaal zeiden ze dat de werksters inderdaad veel te weinig verdienden. Maar dat ze gingen staken was fout. Ali Tolhuys: 'Staken is om de verdorpenis geen pretje, dat doe je niet zomaar. Het is een wapen dat je grijpt als je niet anders meer kan'.<sup>17</sup> Burgemeester d'Ailly weigerde echter iets voor de vrouwen te doen en stuurde de delegatie door naar Den Haag. Op 13 januari had de stakingsleiding een gesprek met hoge ambtenaren van Sociale Zaken. Deze suggereerden de schoonmaaksters om loonsverhoging te bedingen door een ongeregeld werk-toeslag te eisen. De suggestie werd van de hand gewezen omdat ze geen structurele oplossing bood voor de principiële eis van gelijk loon voor gelijk werk. Terug uit Den Haag hoorden de drie vrouwen dat d'Ailly had besloten de schoonmaaksters het nog uitstaande loon niet te betalen. Dat zou pas na werkhervatting worden uitbetaald. Ali: 'We dachten, nou gaat het mis'. Zaterdagmorgen in gebouw De Leeuw, het vaste vergaderlokaal van de schoonmaaksters, troffen ze echter alle staaksters aan die uit volle borst zongen: 'Geen geld en toch geen zorgen.' D'Ailly kon hen zó niet intimideren. Uit de discussie bleek bijvoorbeeld dat vrouwen uit de Kinkerbuurt, die op hun uitbetaalpunt geld kwamen halen, met elkaar de kostwinsters hadden geholpen om het weekend door te kunnen komen.

Ook de politie kon de vrouwen niet intimideren. Zo 'praatten' op 18 januari postende schoonmaaksters met twee werkwilligen. De politie kwam er aan te pas, gevolg: twee hoofdwonden en één schouderfractuur. 'Inderdaad ging het bewerken van mafsters bepaald niet zachtzinnig. Begonnen ze bijvoorbeeld vóór in de straat op een rij, de armen in elkaar gehaakt, zingend: 'Op nummer zo en zoveel woont een mafster', en dat luidkeels, minuten achter elkaar.' Ali herinnert zich meer van dergelijke situaties waarin de vrouwen ontzettend fel waren en onderkruiperswerk



absoluut niet duldden. Het zelfbewustzijn van de vrouwen groeide in de loop van de actie en uitte zich fel en strijdbaar. Het rechtse blad 'Vrijheid en Democratie' vond 't echter onfatsoenlijk en schreef onder de titel 'Straatterreur': 'Zij ontzien zich niet de werkwilligen te bedreigen, elkaars ramen in te gooien, deuren in te trappen en zelfs elkaars kinderen op te hitsen.' (4-2-'49.) Volgens dit blad hoorde politieke strijd thuis in het parlement.

De staking vond echter plaats in Amsterdam en kreeg dáár hartverwarmende steun. De leden van de glazenwassersvereniging 'Nieuw Leven' weigerden unaniem als stakingsbrekers op te treden. Drie koffiehuis-eigenaren en twee huisvrouwen, leden van de NVB, stelden hun ruimte of huis ter beschikking toen vrouwen in de Dapperstraat door politie met honden waren weggejaagd omdat ze op straat hun stakingskaart aan het afstempelen waren. Eén van die koffiehuisen zat pal naast het stadhuis. De Amsterdamse steun kwam echter het duidelijkst tot uiting in de duizenden guldens die voor de staking werden opgehaald. Het 'Stakingscomité van WSBZ-schoonmaaksters' had geen geld, er waren geen stakingskassen die uitkeerden. Daarom haalden de schoonmaaksters zelf geld op. Na afloop van vergaderingen gingen ze huis aan huis langs de deur, bezochten ze vergaderingen en bijeenkomsten van anderen met het doel financiële en ook morele steun te krijgen. Aan de deur kregen ze wel eens reacties zoals: 'Gaan jullie maar zorgen dat je man beter verdient, dan hoeven jullie niet meer te werken'. Daar argumenteerden de vrouwen tegen in, de ervaringen daarmee werden op de vergaderingen doorgesproken. In het algemeen werd echter zeer ruim geld gegeven.

Dit actief optreden van de staaksters zelf, om de staking financieel en politiek vol te kunnen houden, was een belangrijk kenmerk van de actie. Een kenmerk waardoor de staking zich, volgens Jaap Brandenburg (politiiek secretaris van het district Amsterdam van de CPN) onderscheidde van de andere stakingen die in de stad aan de gang waren. De betrokkenheid van de staaksters was, door de vele taken die ze van de stakingsleiding steeds op zich kregen, bijzonder groot, de onderlinge steun en kracht daardoor goed georganiseerd.<sup>18</sup> Ook andere gemeente-arbeiders haalden geld op of stonden een deel van hun salaris af. Winkeliers gaven in de buurten steun in natura aan vrouwen die het heel moeilijk hadden en ook marktkooplieden waren solidair. De schoonmaaksters in quarantaine-inrichtingen, ziekenhuizen en andere gebouwen waar de stakingsvergadering had besloten dat het om het werk en de mensen niet verantwoord was om te staken, haalden des te harder geld op. Ook de verpleegsters waren daarbij erg actief en solidair. Eén van hen, Corrie Feis, herinnerde daar onlangs

aan in een discussiebijdrage voor het 27ste congres van de CPN. Ze schrijft:

'Na de oorlog werd het wat makkelijker. Solidariteit met de vredeskrachten, met communisme betekende niet meer gevangenis, concentratiekamp. Evenwel, in plaats van opbouwen, begonnen de moeilijkheden in de koude oorlog. Vechten in vredesstrijd, vechten in de vakbeweging. Ik herinner me een prachtige solidariteitscampagne in de vrouwenstrijd, een werkstersstaking. (...) Ik vertegenwoordigde de ziekenhuiswerksters. In de EVC waren we niet volgens beroepen maar volgens bedrijven georganiseerd. We beslisten dat het personeel in de ziekenhuizen niet zou staken, gezien de problemen die dat voor de patiënten zou opleveren. De financiële steun, vooral van het personeel Binnengasthuis was geweldig hartverwarmend.'<sup>19</sup>

Het schoonmaakwerk in de scholen, gemeente-instellingen en politiebureau's lag na een paar dagen zo goed als helemaal plat; ruim 500 vrouwen waren in staking. De staakstersvergaderingen in gebouw De Leeuw werden geleid door Ali Tolhuys, Greet van de Pavert en Ali van Dijk. Het waren strijdbare vergaderingen waar heel wat speeches werden afgestoken. Ali: 'In die vergaderingen, in de hele actie werden de vrouwen uitgetild boven het bestaan dat ze altijd al gehad hadden. Daar kwam enorm veel energie en durf naar boven.' Voor het eerst ook kwamen veel van de vrouwen bij de gemeenteraad terecht — een teleurstellende ervaring. De publieke tribune zat propvol schoonmaaksters, want de zitting van 19 januari was de eerste openlijke confrontatie tussen B&W en de staaksters. Het werd een tumultueuze vergadering. Op tafel lag een adres van de schoonmaaksters ter ondersteuning van hun eisen. Het voorstel van B&W om dit adres later, met de gemeentebegroting te behandelen, werd aangenomen met alleen de CPN-fractie tegen. Toen barstte de bom. Volgens het verslag in De Waarheid riep Esther Teeboom, raadslid van de CPN: 'Dit betekent tien dagen langer staken'. En Rie Kogenhop: 'Hier wordt gesold met de belangen van de werksters!' De vrouwen op de tribune hielden zich ook niet in. "De PvdA noemt zich socialistisch" riep een staakster. "Schande", kwam een ander. "De kinderen op school komen om in het vuil." De puinhoop werd zo groot dat werd geschorst en de tribune werd ontruimd. Na de schorsing nam CPN-er Van Wijk het woord, werd afgehamerd maar praatte door. Opnieuw schorsing van de vergadering dus, waarop Van Wijk, na hervatting verklaarde dat de communisten weigerden de zitting verder bij te wonen. 'Wim van Wijk liep naar de PvdA-ers toe en slingerde hun in het gezicht: "Klasseverraders zijn jullie, anders

10en  
en

## Gemeente-personeel achter stakende schoonmaaksters

VERPLEEGSTER: „Gij strijdt in feite  
voor de volksgezondheid”

ONDERWIJZERES: „U staakt in het  
belang van het kind”

De een en de ander betreden glorieus de vergaderingszaal van grote  
groepen gemeente- en stakende personeel het podium  
van de Diamantbeurs te Amsterdam om hun grote sympathie en bevoor-  
ding uit te spreken voor de strijd voor verhoging van hun schandelijk laag  
loon, waaraan de schoonmaaksters in deze gemeente gewaakt zijn. Vooral  
de woorden van de verpleegster uit den des noemenswaardigen die in uniform  
voor de verpleegster verschenen en van de beide onderwijzeressen maakten  
diepe indruk op de aanwezigen.

Werdt haven-  
staking  
algemeen?

De een en de ander betreden glorieus de vergaderingszaal van grote  
groepen gemeente- en stakende personeel het podium  
van de Diamantbeurs te Amsterdam om hun grote sympathie en bevoor-  
ding uit te spreken voor de strijd voor verhoging van hun schandelijk laag  
loon, waaraan de schoonmaaksters in deze gemeente gewaakt zijn. Vooral  
de woorden van de verpleegster uit den des noemenswaardigen die in uniform  
voor de verpleegster verschenen en van de beide onderwijzeressen maakten  
diepe indruk op de aanwezigen.



STAKERSAFGEVAARIGDIJEN  
BIJ DE BURGEMEESTER  
d'Ailly „veult mee”

11  
Eerst

De een en de ander betreden glorieus de vergaderingszaal van grote  
groepen gemeente- en stakende personeel het podium  
van de Diamantbeurs te Amsterdam om hun grote sympathie en bevoor-  
ding uit te spreken voor de strijd voor verhoging van hun schandelijk laag  
loon, waaraan de schoonmaaksters in deze gemeente gewaakt zijn. Vooral  
de woorden van de verpleegster uit den des noemenswaardigen die in uniform  
voor de verpleegster verschenen en van de beide onderwijzeressen maakten  
diepe indruk op de aanwezigen.

STAKERSAFGEVAARIGDIJEN  
BIJ DE BURGEMEESTER  
d'Ailly „veult mee”

De stakingsleiding op de meeting in de Diamantbeurs; artikel uit De  
Waarheid 20-1-'49. Op de bovenste foto Ali Tolhuys, achter de tafel zitten  
van links naar rechts Ali Tolhuys, Ali van Dijk, Greet van de Pavert.

Demonstratie van staaksters en solidair gemeentepersoneel voor het stad-  
huis, 19-1-'49. (Foto: C. A. J. van Angelbeek)



niet." Daarop verlieten de communisten de zaal.' (De Waarheid 19-1-  
'49.)

Op een meeting 's avonds met het hele gemeente-personeel, deed Ali Tol-  
huys verslag van de gemeenteraadszitting. In een volle Diamantbeurs  
hield ze haar gehoor voor dat de strijd om hoger loon verdergaande gevol-  
gen kon hebben voor het overige personeel in dienst van de gemeente.  
D'Ailly had zelf de stakingsdelegatie voorgehouden dat loonsverhoging  
niet kon, omdat er dan ook andere groepen zouden komen met hun eisen.  
Er spraken die avond verder arbeiders van de tram, de reiniging, publieke  
werken, energie-bedrijf, een verpleegster ('Gij strijdt in feite voor de  
volksgezondheid') en een onderwijzer. Van andere stakingen werden soli-  
dariteitsverklaringen afgelegd: Hollandia, de bouw. De bouwvakker  
stelde: 'Als wij loonsverlaging zouden slikken, betekent dat dat straks on-  
ze vrouwen voor dezelfde lonen als gij uit werken zouden moeten gaan.'  
Bertus Brandsen sprak als gemeenteraadslid van de CPN en stelde de ge-  
meente verantwoordelijk voor het uitbreken en de verlenging van de sta-  
king. Dat deed ook een delegatie van alle stakende bedrijven in Amster-  
dam (waaronder de schoonmaaksters), die op 20 januari naar d'Ailly  
ging. D'Ailly verklaarde opnieuw 'volkomen achter de looneisen van de  
schoonmaaksters te staan.' Waarop De Waarheid woedend schreef: 'Laat  
men toch ophouden met deze liefdesverklaringen aan de arbeiders. Het  
wachten is op daden!' (De Waarheid 20-1-'49.)

### Onderwijzers

Op de solidariteitsmeeting van 19 februari was ook gesproken door een  
onderwijzer die de staking steunde. Daarmee ging hij in tegen het stand-  
punt van de Nederlandse Onderwijzers Vereniging (NOV). Deze, van  
oudsher sterk sociaal-democratische vereniging, stelde zich in het alge-  
meen vrij behoudend en paternalistisch op. Al op de eerste stakingsdag  
had ze opgeroepen 'dat het onderwijs onder de staking niet mag lijden en  
de kinderen toch in verwarmde lokalen moeten zitten.' Daarom moesten  
de onderwijzers zelf de kachels aanmaken.<sup>20</sup> Het steuncomité richtte zich  
daarop tot de onderwijzers. Ze memoreerde in een 'circulaire' de actie die  
de onderwijzers nog onlangs zelf voerden voor opname in dezelfde loon-  
regeling als de ambtenaren, en vervolgde:

'Wij weten dat de strijd, die U en wij voeren voor onze lonen de direc-  
te strijd is om onze en uw kinderen nu beter te kunnen voeden en te la-  
ten leren en de indirecte strijd voor alle kinderen, opdat zij het straks

beter zullen hebben dan wij.'

Ze riep de onderwijzers dan ook op om aan te dringen op intrekking van het onderkruipersparool van de NOV.<sup>21</sup> Een spoedvergadering van de NOV op 19 januari leidde tot een halfslachtig standpunt. Ze besloot bij meerderheid zich te stellen achter het bestuursstandpunt inhoudende dat de eisen gerechtvaardigd waren, maar dat de staking te veroordelen was omdat ze 'onorganisatorisch' was. De vergadering stuurde een telegram aan de minister van Binnenlandse Zaken en het College van Rijksbemiddelaars om spoedig een einde aan het conflict te maken. (De Waarheid 20-1-'49.)

De onderwijzersvereniging zat met de actie behoorlijk in de problemen. Leerkrachten zagen de schoonmaaksters opeens in een heel andere situatie, niet dweilend, maar postend. Ali: 'Heel wat realiseerden zich opeens dat schoonmaaksters bestonden.' Individueel waren echter een aantal onderwijzers en onderwijzeressen solidair. Eén van hen, mevrouw Klaassen, een kleuterleidster in Noord, kwam dat op overplaatsing te staan. Ze weigerde de besmet verklaarde kachel aan te maken en werd toen naar een school met centrale verwarming overgeplaatst. De CPN en de buurt protesteerden hier fel tegen. In een taxi, overladen met bloemen van de ouders werd ze van school gehaald. Rie Kogenhop diende een motie in in de gemeenteraad om de overplaatsing ongedaan te maken. Die haalde het niet, maar van andere represaille-maatregelen tegen onderwijzend personeel is niks bekend. (De Waarheid 22-2-'49.)

De NOV stelde zich in het conflict moraliserend op en kwam voortdurend met de kinderen aanzetten. Zo ook de onderwijzer die op de solidariteitsmeeting, waar hij zei de eisen te steunen, de schoonmaaksters diep wist te roeren met tragische verhalen over sleutelkinderen voor wie de school een warm plekje was. Een plekje dat nou vuil en koud was. 'Hier gaat wat mis' zei Greet v.d. Pavert, sprong voor de microfoon en zei: 'Wie zijn die sleutelkinderen? Dat zijn onze kinderen, die een sleutel om hun nek hebben hangen omdat wij moeten werken. We vechten voor een goed loon voor ons en onze kinderen!' Onderwijzer exit.

#### Kinderen

De kinderen, ze spelen voortdurend door de staking heen. Op alle mogelijke manieren waren ze betrokken in het conflict: omdat de scholen vervuilden; omdat de werksters voor hun gezin, vanwege een te laag gezinsinkomen moesten bijwerken; omdat de kinderen werden aangezet tot

'onderkruiperswerk' en de OPSJ en het ANJV daar actie tegen voerden; en omdat veel schoonmaaksters zich rot voelden omdat ze door het stakingswapen te hanteren 'hun' kinderen in de kou zetten. De Waarheid publiceerde op 28 januari onderstaand gesprek met 'Moeder Gijs', een gesprek dat qua stijl en benaderingswijze de sfeer tekent.

'Ze staat aan het hoofd van een gezin van twaalf kinderen, waarvan de oudste twintig en de jongste drie jaar is. Een man kan er alleen de kost niet voor verdienen. Daarom begint de dag voor moeder Gijs iedere morgen om vijf uur. Eerst het eten klaar zetten voor de kinderen en haar man; zes uur begint zij kantoren schoon te maken op het stadhuis. Veertien kantoren iedere dag... boenen, wrijven, lappen. Veertien kantoren per dag, hoort u dat goed? Om één uur 's middags moet dat klaar zijn. Maar de dag is voor moeder Gijs nog niet om. De dag begint na die veertien kantoren eigenlijk, want dan komen de besloomingen van haar huishouden. Het huishouden met twaalf kinderen, begrijpt u wel wat dat zeggen wil?

Moeder Gijs heeft het bericht gelezen in Het Vrije Volk (Het Vrije Volk viel de staaksters aan — sl) en zij heeft haar hoofd geschud. Dan zegt ze eenvoudig:

"Zij begrijpen niks van ons leven".

Nee, zij begrijpen niets van het leven van moeder Gijs, noch van het leven van al die andere werksters. Een leven waarin je nooit volkomen uitgerust bent, een leven dat aan elkaar is geregen door dweilen en boenwas. Een leven waarin je je tijdens het dweilen en boenen zorgen moet maken om het gezin dat je achterliet. Nee, van dat leven begrijpen zij niets.

"Zij moeten eens proberen het werk te verzetten, dat wij doen!" zegt ze bitter, "ze moeten het eens proberen, veertien kantoren per dag schoon te maken tegen zestig centen per uur. Ik werk niet voor mijn plezier, en zeker staak ik niet voor mijn plezier." Hartstochtelijk gaat ze verder: "Ik weet dat wij in ons gelijk staan en daarom kom ik op voor mijn recht. Ja, ik stond vanmorgen om zes uur te posten bij het Bevolkingsregister en bij de Roetersstraat. Wat dachten de heren, dat ik me niet liever een keer zou omdraaien? Maar ik vecht voor mijn gezin. Ik vecht voor mijn kinderen, die ik, ondanks dat gesloof, niets meer kan geven dan een gevulde maag. Het leven wordt duurder, iedere week heb je meer nodig. Op zaterdag geef ik zeker veertig gulden uit. Maar de lonen blijven gelijk. Oefen ik terreur uit als ik vecht voor mijn recht, voor mijn kinderen?" Het driejarige kleine meisje kijkt naar haar moeder. "Mama" zegt het kinderstemmetje aarzelend en



vragend. Moeder Gijs aait over de verwarde krullebol en zegt zacht: "Kind..."

De schoonmaaksters, en vooral de communisten werden, vanwege dit soort artikelen en de acties van NVB, ANJV en OPSJ bij de scholen, ervan beschuldigd dat ze de klassenstrijd naar de kinderkamer hadden verlegd. In De Waarheid verschenen ingezonden brieven over kinderen die juist wel of juist niet prullenbakken gingen leeggooien, kachels gingen aanmaken en de school veegden. Deze werkjes waren een verzetje voor hen, het brak de schooldag, die sowieso door de staking al veel spannender was geworden. De kinderen die goed konden onderscheiden wat er gebeurde en weigerden 'onderkruiperswerk' te doen, moesten hiervoor vaak verantwoording afleggen bij het hoofd. De brieven in De Waarheid maken daar melding van. Ook Ali Tolhuys vertelde voor de radio dat haar dochter op de mulo zat en voor gym gevraagd werd 't gymlokaal aan te ve-gen. Ze zei: 'Daar begin ik niet aan, want mijn moeder staakt voor een beter loon.' 't Kind werd op de gang gestuurd en moest naar het hoofd. Ze hield echter voet bij stuk.

De kinderen werden door solidaire organisaties aangesproken om de staking te steunen. In het blad van de NVB, 'Vrede en Opbouw', staat een verslag te lezen van ouders die bij een school pamfletten uitdeelden aan kinderen en aan andere ouders die de kinderen kwamen afhalen. Het schoolhoofd verbood het uitdelen,

'hoewel hij zeide het eens te zijn met de eisen van de schoonmaaksters. En dat niet alleen, hij verbood de kinderen de pamfletten aan te nemen op zo'n heftige en verontwaardigde wijze, dat zij, in overtuiging, dat hier iets zeer laakbaars gebeurde, de vrouwen straten en straten verjoelend achtervolgden en zich zelfs niet ontzagen met straatvuil naar haar te gooien.' (2e jrg, 11-3-'49.)

Desondanks wist de NVB toch bijeenkomsten te beleggen met ouders van schoolgaande kinderen. Vanuit die vergaderingen werden delegaties van ouders gestuurd naar onderwijswethouder In 't Veld. Met name in de Jordaan, Kinkerbuurt, Haarlemmerpoort, Plantagebuurt en de Eilanden roerden de ouders zich, daarmee een belangrijke bescherming aan de schoonmaaksters biedend. Zelfs kwam het in de Jordaan en op de Eilanden tot een schoolstaking. Op 23 februari bleven zes scholen leeg. In de Jordaan waren de kinderen door de ouders naar de Noorderspeeltuin gestuurd. De politie haalde de kinderen daar vandaan en enkelen gingen toen, bang gemaakt, naar school. Bovendien meldde Het Parool dat de ouders een boete konden verwachten wegens ongeoorloofd schoolverzuim.

Kortom, hoe actief of passief ook, de kinderen, en daarmee hun ouders waren partij in de stakingsactie. En behalve dat de gemeente de schoonmaaksters geen krimp wilde geven, speelde ze ook bijzonder hard in op de activiteiten van de schoonmaaksters van de solidaire organisaties om de ouders en kinderen actief partij voor henzelf te laten zijn. En zoals wel vaker gebeurt, was de intimidatie die dáaraan te pas kwam geen punt van discussie, terwijl de activiteiten van NVB, ANJV en OPSJ werden afgeschilderd als het spannen van kinderen voor het karretje van Moskou.

#### Tegenstand

Ondanks de deining die de staking in de hele stad veroorzaakte (scholen en openbare gebouwen vervuilden behoorlijk), zat er geen schot in de zaak. In de gemeenteraadszitting van 8 februari werden alle CPN-moties verworpen. De eerste motie, voor loonsverhoging tot 86 cent per uur, werd verworpen met alleen de CPN voor. De overige partijen wilden dat de zaak opnieuw in het Georganiseerd Overleg zou komen, daarbij uitgaande van het principe van gelijk loon voor gelijk werk. Brandsen diende daarop een motie in voor een bijeenkomst van het Georganiseerd Overleg op korte termijn, om het beginsel van gelijk loon voor gelijk werk voor het hele gemeentepersoneel onmiddellijk te gaan invoeren. Ook die motie werd verworpen. De schoonmaaksters op de publieke tribune barstten toen van verontwaardiging over de hypocrisie van de tegenstemmers. Hun strijdwil was daarmee echter ongebroken. En toen op 11 februari de burgemeester alle stakende schoonmaaksters op staande voet ontsloeg maakte dat geen indruk. In gebouw De Leeuw stemde, in een geheime schriftelijke stemming, het overgrote deel van de vrouwen voor dóórgaan. Het ontslag werd als een slag in de lucht beschouwd. Er was immers een voortdurend tekort aan schoonmaaksters; waar zouden nu meer dan 500 nieuwe vandaan gehaald moeten worden? 'De Nieuwe Dag' (15-2-'49) wist het wel. In een lekker-puh-toontje schreef die krant: 'De gemeente neemt nu nieuw personeel aan, zonodig mannelijke werklozen. En die kunnen het werk niet weigeren.'

Waarschijnlijk kreeg d'Ailly dat niet voor elkaar, want op 22 februari meldde De Waarheid de richtlijnen van B&W, volgens welke schoolhoofden zelf schoonmaakpersoneel mochten aannemen en, als de school al te zeer was vervuild, de hulp van de GGD mochten inroepen. Tegelijk met het collectieve ontslag kregen de schoonmaaksters de opdracht om de sleutel van de school in te leveren en het nog uitstaande loon op te halen.

Op de staakstersvergadering werd besloten om dat geld, tegen inlevering van de sleutel af te gaan halen. En dus stond er op vrijdag een lange rij van zo'n 400 vrouwen in de Looiersstraat om het achterstallige loon te innen. De politie was aanwezig, de opzichters die de sleutel in ontvangst namen zaten flink in de rats door de hele actie. De stakingsleiding en de staaksters duldden echter geen politie en eisten dat die zich terug trok. Dat gebeurde en iedereen gedroeg zich volstrekt gedisciplineerd.

Het zoveelste bewijs dat de schoonmaaksters goed wisten wat ze deden. De erkende vakbonden NVV, CNV en KAB waren pal tegen de staking. In overleg met het gemeentebestuur traden ze ook actief op in die zin. Zo stelden ze zich op 21 januari achter het volgende persbericht van het Georganiseerd Overleg:

'De Centrale Commissie voor georganiseerd overleg in ambtenaren- en werkliezenzaken keurt de staking van de schoonmaaksters om tot betere beloning te komen af; adviseert de staaksters om het werk te hervatten en het daardoor mogelijk te maken, dat door voortgezette onderhandelingen tot resultaat wordt gekomen.'

De BNOP stemde als enige niet mee hierover en vond het een hypocriete verklaring. De erkende bonden hadden immers overleg onmogelijk gemaakt door tegen het BNOP-voorstel voor gelijk loon te stemmen en hun eigen voorstel voor loonsverhoging in te trekken. De staking was dáár een antwoord op, de onderhandelingen moesten maar rechtstreeks tussen de stakende schoonmaaksters en B&W gevoerd worden. (De Waarheid 21-1-'49.)

De volgende stap van de erkende bonden was het op 24 januari versturen van een manifest aan alle schoonmaaksters. Die verzending moet met medewerking van B&W hebben plaatsgevonden, anders hadden de bonden de adressen van de vrouwen nooit kunnen weten.

Volgens het manifest was al begin december in het Landelijk Georganiseerd Overleg (waar de BNOP dus niet inzat) besloten dat de lonen van de schoonmaaksters omhoog moesten naar f 0,65. Verder wezen de bonden de vrouwen erop dat ze, ongeorganiseerd en behorend tot de allerarmsten, erg kwetsbaar waren en beter de staking konden stoppen. In de schoonmaakstersvergadering van 25 januari besloten de vrouwen het manifest terug te sturen, met een motie tegen deze pogingen om de staking te breken. Er werden harde toezeggingen voor loonsverhoging geëist. (De Waarheid 25-1-'49.)

Terwijl buiten werd gedemonstreerd, was er op 1 februari een delegatie

bij d'Ailly op het inmiddels knap vervuilde stadhuis. De vrouwen konden met hun vinger streepjes trekken in het stof op de richels in de gang. D'Ailly verklaarde dat de bewering van de erkende bonden over loonsverhoging naar f 0,65 nergens op was gebaseerd. Hij gaf geen krimp en de staaksters besloten in gebouw De Leeuw om verder te gaan. Op diezelfde vergadering werd een schoonmaakster, tante Anne, in de bloemen gezet. Ze werkte die dag 25 jaar bij de wasbad. Ali Tolhuys' felicitatiespeech werd een scherpe parodie op de gebruikelijke gemeenplaatsen die bij zo'n gelegenheid altijd worden uitgesproken. Ze hekelde het personeelsbeleid, de lonen, de houding van de gemeente in de staking. Tante Anne werd daarna overladen met cadeaus, bloemen en bij elkaar gelegd kleingeld, om de 'envelop' die ze mis liep te compenseren. Met accordeonbegeleiding van d'r zoon ging ze op de schouders en 't werd een strijdbaar feest. De vrouwen kregen van tegenstanders heel wat toegevoegd. Eerder werd al geciteerd uit de krant die hen vechtend en krabbend voorstelde, het NVV schreef hen aan en betitelde ze min of meer als arme ongeorganiseerden die zich lieten misbruiken. De PvdA en de AJC, sociaal-democratische jongeren, gingen in deze lijn mee. De PvdA door haar houding in de gemeenteraad en de berichtgeving in Het Vrije Volk. Zo meldde een commentaar in deze krant op 31-1-'49:

'De arbeiders worden voor de communistische kar gespannen. De invloed van de CPN en EVC neemt af. De moeilijkheden in de arbeidersgezinnen zijn nog steeds groot. Daarom moet de slag nú geslagen worden. In enkele bedrijven gelukt de opzet van de EVC... Meisjes van confectie- en sigarettenfabrieken staken, werksters staken. Er is geen sprake van dat de arbeiders in groten getale in beweging zijn. Zonder aarzelen zeggen wij: gelukkig!

Te lang heeft de democratisch-socialistische beweging naast en tezamen met het NVV de strijd der arbeiders gestreden om de noden van deze tijd niet te kennen en te begrijpen. De noden zijn ook noden van ons en de onzen. Maar juist omdat wij niet verloren willen zien gaan, wat in een jarenlange strijd is gewonnen, verklaren wij ons tegen de roekeloze communistische stakingen, die de arbeiders van hun doel afleiden.'

En 't AJC-blad 'Jonge Kracht' schreef na afloop van de staking niet veel anders:

'In Amsterdam is een staking geweest. Dat gebeurt daar wel vaker want er wonen nogal wat communisten en die houden veel van stakingen. (...) In stilte denken ze (voor zover ze tenminste niet gedachtenloos achter de aangeheven leuze aanhollen): om herrie te maken en

ontwrichting van het maatschappelijk leven te veroorzaken. Om de ellende in de wereld hoe langer hoe groter te maken en daardoor de wanhopige massa te drijven in de wurgende greep van het communisme.<sup>22</sup>

De staking als communistisch opzetje, voor andere doelen dan de doelen van de stakende vrouwen, de vrouwen die er in gelopen zijn. Dat is de te-  
neur van de artikelen. De katholieke Maasbode maakte het wat dat betreft nog wat bonter. Ze schreef op 29 januari:

'De werksters krijgen slechts f 0,60 per uur. Dat dit niet veel is ont-  
kent niemand. Maar kan er, op basis van de 2e loonronden, meer be-  
taald worden? Daarover werd geconfereerd, gedacht, gerekend. Toen gooide Moskou die werksters opeens in het politieke strijdperk. De werksters van de gemeente staken: dat zou indruk maken. De po-  
litie zit op vervuilde bureaux, in de scholen is het smerig, dat zal in-  
druk maken.' En verder, na uitwijding over de andere Moskou-sta-  
kingen in Amsterdam: 'Het grootste getal van de 4000 stakenden zijn  
meisjes zo tussen de 16 en 20 (Hollandia, Turmac, werksters — sl).  
Gevaarlijk goed om gebruikt te worden bij deze ideologische veldsla-  
gen. De stuurloze asfaltjeugd spannen voor het loze wagentje van  
Moskou, dat lukt wel.'

Dat was dus 1949; de schoonmaaksters knokten niet alleen voor hoger  
loon, ze knokten ook tegen de politieke reactie die met de algehele 'Koude  
Oorlog' bijzonder vijandig en scherp reageerde op de arbeidersstrijd.

#### Volhouden

De vrouwen moesten hier tegenover hun eigen steun organiseren. In de  
eerste plaats hadden ze een enorme onderlinge solidariteit. De geregelde  
vergaderingen en ontmoetingen, het werkverdelen wat posten betreft, de  
feestjes zoals met tante Anne, het gebeuren schiep een grote band. De  
maandagen waren het moeilijkst. Dan had ieder weekend gehad, gewerkt  
om 't huis weer op orde te krijgen, gepraat met haar echtgenoot die 't alle-  
maal te lang vond gaan duren, zich zorgen gemaakt over de effecten van de  
staking voor hun scholen. De boel vervuilde wel grondig en de pressie van  
B&W op de vrouwen individueel (en op hun echtgenoot!) werd steeds  
groter.

In de week rond 19 februari begonnen stukken in de kranten te verschij-  
nen dat heel wat staaksters het begonnen op te geven. De gemeente orga-  
niseerde schoonmaakkploegen die in busjes langs de naar hun mening te

zeer vervuilde gebouwen reden. Wegens buitenlands bezoek werd het  
stadhuis o.a. door hen schoongemaakt.

De geruchten dat de staking verliep werden door de stakingsleiding tegen-  
gesproken. Men stelde op een persconferentie dat niet eerder weer met het  
werk begonnen zou worden dan nadat overlegd was met B&W. Ze richtte  
zich met een verzoek om zo'n gesprek tot B&W, wijzend op het algemeen  
belang, dat door verder duren van de staking in gevaar zou komen. (De  
Waarheid 19-2-'49.)

Het overleg moest gaan over de eis van gelijk loon. Na het collectieve ont-  
slag was daar een eis bijgekomen, nl. dat ieder weer op de eigen school, in  
de eigen ploeg zou komen te werken, op dezelfde voorwaarden. Dat het  
ontslag dus letterlijk ongedaan gemaakt zou worden.

Vanwege de lange duur van de staking en de toenemende problemen die  
de vrouwen zelf kregen met de vervuiling van de gebouwen, de vijandige  
reacties en vooral de halsstarrige houding van B&W, werd naar een einde  
toegewerkt. Op 26 februari deed de stakingsleiding het voorstel aan  
B&W dat ze weer aan het werk zouden gaan,

'mits de vrouwen weer op hun oude plaats teruggenomen zouden  
worden en op de oude loonsvoorwaarden, mits direct alle pogingen in  
het werk zouden worden gesteld, opdat een loonsverhoging tot stand  
komt voor alle groepen, en wel zodanig, dat de huidige loonverschil-  
len tussen man en vrouw worden opgeheven.'

Op de staakstersvergadering van 1 maart werd de uitkomst van dit ge-  
sprek meegedeeld: B&W stelden dat alle vrouwen voor f 0,60 per uur  
weer aan het werk konden gaan. Dat zou een achteruitgang in loon bete-  
kenen van f 0,12 voor de kostwinsters. De 400 nog stakende vrouwen be-  
sloten dan ook door te gaan.

Dat bericht werd per delegatie aan wethouder Franke gemeld. Deze ging  
er vervolgens mee akkoord dat iedereen op de oude voorwaarden weer  
werd aangenomen. Bovendien zegde hij toe de extra uren die de vrouwen  
moesten gaan maken om de achterstand in te lopen in de vervuilde gebou-  
wen ook extra uit te betalen. Deze toezeggingen werden voldoende be-  
vonden, en op 7 maart, een maandag, gingen de schoonmaaksters weer  
aan de slag.

'De staking is opgeheven, maar de strijd lust en de moed van de vrou-  
wen is gebleven en nog nooit zo sterk tot uiting gekomen. De sta-  
kingsleiding blijft in haar huidige samenstelling gehandhaafd in af-  
wachting van hetgeen inzake de lonen tot stand zal komen.' (De  
Waarheid 3-3-'49.)

Op 22 maart zou er weer Georganiseerd Overleg zijn, er waren toezeg-



gingen dat daar loonsverhoging zou worden vastgesteld, en om dat te bevestigen stelde de afsluitende staakstersvergadering per motie de volgende eisen aan dat overleg:

'Motie

De stakende gemeenteschoonmaaksters, op 3 maart 1949 in vergadering bijeen in gebouw 'De Leeuw' te Amsterdam; gehoord het verslag van de stakingsleiding over het onderhoud met de Wethouder voor de Arbeidszaken;

besluiten:

de door hen op 11 januari begonnen staking der werkzaamheden op 7 maart te beëindigen door het werk te hervatten en wel op de hiernavolgende gronden:

- a. De ondubbelzinnige wijze waarop de Wethouder voor de Arbeidszaken de stakingsleiding deed weten, dat alle door B&W tegen de staaksters genomen maatregelen ongedaan gemaakt zullen worden;
- b. Het feit, dat de staking door de houding van B&W is ontaard in een prestigestrijd;
- c. De vaste overtuiging der staaksters dat hun eisen in de eerstvolgende vergadering van de Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg zullen worden besproken en binnen afzienbare tijd zullen worden ingewilligd;
- d. De mening der staaksters, dat B&W in genoemde bespreking zich niet meer zullen kunnen beroepen op het feit van de staking, en daardoor niets in de weg zal staan om de eens gedane toezegging gestand te doen;
- e. Gezien de voortdurende pogingen der BNOP voor de verbetering van de positie der gemeenteschoonmaaksters bestaat bij deze laatste de vaste overtuiging, dat deze bond ook verder deze actie zal voortzetten op de haar geëigende wijze;

Besluiten verder,

hun verontwaardiging uit te spreken over de wijze waarop de bestuurders der Unie-bonden (de bonden aangesloten bij NVV, CNV en KAB - sl.) in en buiten het Georganiseerd Overleg de belangen der gemeenteschoonmaaksters hebben tegengewerkt en ook tijdens de staking geen enkele poging in het werk hebben gesteld een redelijke oplossing van het conflict te bewerkstelligen, integendeel alle pogingen hebben gedaan de rechtvaardige strijd van de staaksters te breken; oprechte hulde en dank te brengen aan allen die de staking, zowel mo-

reel als financieel hebben gesteund, in het bijzonder de gemeenteraadsfractie van de CPN ('De Waarheid'), het volksdagblad 'De Waarheid' en de Nederlandse Vrouwenbeweging.<sup>23</sup>

## De afloop

Het jaarverslag van de WSBZ over 1949 is geschreven door iemand met een bloedneus:

'De werkzaamheden van de schoonmaakdienst stagneerden gedurende twee maanden ten gevolge van een staking der schoonmaaksters. Overigens breidde het werk zich uit door het in gebruik nemen van een groot aantal gebouwen, voornamelijk op Schiphol.'<sup>24</sup>

Was dat alles? Heeft de staking niks betekend dan wat stagnatie en is er niks bereikt?

Bepaald niet. Zo lagen er bij beëindiging van de staking toezeggingen van wethouder Franke dat er in plaats van de dreigende loonsverlaging met een cent tien cent loonsverhoging zou komen. Een verhoging die niet van de gemeente maar van het rijk uitging. Na het Georganiseerd Overleg van 22 maart is inderdaad per juni '49 het laagste loon van f 0,60 verhoogd naar f 0,70. Dat was een rechtstreeks gevolg van de staking en een des te groter succes, omdat daarmee de geleide loonpolitiek op een zeer wezenlijk punt, en bij de overheid zelf, werd doorbroken. (Overigens bleven de vrouwen in de zogenaamde nulgroep en kregen ze dus niet hetzelfde loon als mannen. Pas in 1959 werd het principebesluit genomen dat zij naar loongroep 1 gingen; in 1962 werd dit besluit met het invoeren van het Ambtenaren Reglement Amsterdam uitgevoerd en verdween loonklasse nul.)<sup>25</sup>

De erkende vakbonden liepen met de loonsverhogingen weg, stelden dat zij dat toch maar op landelijk niveau voor elkaar hadden gekregen. Gezien het verloop van de onderhandelingen voorafgaand aan en tijdens de staking kan je echter stellen dat de opstelling van deze bonden voor loonsverhoging door de staking zelf is afgedwongen.

Deze materiële overwinning was niet het enige gevolg van de staking. De vrouwen maakten in acht weken een enorm bewustwordings- en radicaliseringsproces door. Ze waren niet meer de 'nullen die voordat de ambtenaar aan het werk ging zijn asbak al hadden schoongemaakt'; ze hadden ervaren dat door hun staking in de financieel belangrijkste dienst van de WSBZ, de hele dienst gevaar liep. Ze hadden zware politieke discussies moeten voeren om het belang en de gerechtvaardigheid van deze sta-

king, van vrouwen bij de overheid voor loonsverhoging, te verdedigen. Op alle drie deze punten kregen ze kritiek: dat zij *als vrouwen* staakten, dat ze hun verantwoordelijkheid voor de *openbare hygiëne* en de opvoeding van *kinderen* lieten zitten, dat ze *méér loon* wilden in deze moeilijke tijden. Bovendien hadden ze in hun gezin geknokt voor steun, tegen opmerkingen van anderen dat ze haar baan op 't spel zette, dat ze de kinderen dupeerde, dat ze 's avonds niet thuis was omdat ze moest vergaderen of geld ophalen, dat het gezin tekort geld zou hebben deze maand.

Het effect van deze situatie op de vrouwen kan je nauwelijks meten. Voor de radio zei Ali Tolhuys met een zelfbewuste vanzelfsprekendheid dat het stakingswapen werd gegrepen om duidelijk te maken dat niet maar ieder ogenblik met mensen kan worden gedaan wat men maar denkt te willen doen. En Ali van Dijk wijst op de effecten van dit gegroeide zelfbewustzijn op de arbeidsverhoudingen bij de wasbad na de staking. Voor álles werd geld geëist: extra terugkomen in scholen die 's avonds gebruikt werden door clubs; buiten zetten van vuilnisbakken; uithangen van de vlag op koninginnedag? Prima, maar dan wel extra betalen. Uit de stakingsleiding werd een vaste groep gevormd die dergelijke eisen formuleerde. De vrouwen vormden daarmee een sterk BNOP-kader in de dienst. Door de brede steun voor eisen onder schoonmaaksters werden ze gerealiseerd en verbeterden de arbeidsvoorwaarden in de loop der jaren aanzienlijk. De partijgroep-overheid van de CPN werd door de politieke organisatie van de wasbad-vrouwen eveneens versterkt. Nieuw gewonnen leden vormden een aparte partijgroep van de wasbad.

Binnen korte tijd volgden er meer acties bij de WSBZ. Zo meldde 'Vrede en Opbouw', het blad van de NVB, dat in 1950 de 'mangelmeisjes' aan de Haarlemmerweg staakten omdat zij als enige groep buiten de loonsverhoging voor de schoonmaaksters vielen. In plaats daarvan kregen ze prestatietoeslag. (4e jrg. nr. 1, '50. Overigens is het interessant dat daarbij staat dat van deze mangelmeisjes 90% gehuwd is, en van hen 45% kostwinster.)

In 1951 werd in de badhuizen actie gevoerd, in 1954 bij de hele wasbad voor een goede pensioenregeling ter vervanging van de spaarregeling. En tenslotte konden de schoonmaaksters bij de WSBZ een belangrijke initierende rol spelen bij de grote overheidsacties in 1955.

De staking vond plaats op een moment dat in Amsterdam veel vrouwen staakten. In de confectie (Hollandia Kattenburg) waar een zekere traditie van vrouwen-vakbondsstrijd bestond; bij de sigarettenfabrieken waar vooral heel jonge vrouwen werkten; en tenslotte dus de schoonmaak-



*Actie van het WSBZ-personeel, april 1978. Op de foto de karren van de glazenwassers. (Foto: De Waarheid)*

sters, die daarbij met name veel steun kregen van huisvrouwen en verpleegsters. Deze stakingen hebben misschien invloed op elkaar uitgeoefend, elkaar versterkt. Zeker is dat te zeggen van de korte staking van Cemsto-vrouwen die ook looneisen gingen stellen en weigerden onderkruipsters voor de wasbadvrouwen te zijn. Voor de geschiedenis van de EVC en vakbondsstrijd in het algemeen is bestudering van deze stakingsacties van belang, omdat het materiaal geeft voor de discussie over de verhouding vrouwenstrijd en vakbondsstrijd. Ook de discussie over de manier waarop de CPN de vakbondsstrijd en de vorming van actiecomité's beoordeelde is een actuele. De gebeurtenissen uit 1949 werden sterk bepaald door de politieke verhoudingen in die tijd van internationale en nationale spanningen. Daarom kan je uit deze stakingen geen rechtstreekse conclusies trekken voor de actuele vragen. Wel kan je er wat aan hebben als je weet hoe in die verhoudingen vrouwen vakbondsstrijd voerden en de persoonlijke en politieke confrontatie met het systeem aangingen.

Susan Legêne

## NOTEN

1. Dit onderscheid tussen ambtenaren en werklieden werd gemaakt tot ook de werklieden werden opgenomen in de Rechtspositieregeling van de gemeente Amsterdam. Vanaf 1973 bestaan er alleen nog maar ambtenaren.
2. Van der Veer, p. 7
3. Van der Veer, p. 8
4. De Waarheid 18-1-'49 ingezonden brief van 'oud-collega Dieuwertje'
5. Van der Veer, p. 9
6. Harmsen, p. 85
7. VARA-radio-interview
8. Van der Veer, p. 69-89
9. Blok, p. 56 en pag. 89
10. VARA-radio-interview
11. Harmsen/Reinalda, p. 263
12. Coomans, p. 336
13. Coomans, p. 449, Het Vrije Volk 24-1-'49
14. Blok, p. 144
15. Coomans, p. 205.  
Opmerkelijk is dan ook de opmerking in de inleiding van het boek van Els Blok (geschreven door Ger Harmsen en Helena Berends), die als volgt luidt: 'Niettemin is juist het beleid van de EVC voor de positie van de buitenshuis werkende vrouwen van positieve betekenis. Maar een nadere bestudering hiervan zou meer een zaak van historische rechtvaardigheid dan van politieke aktualiteit geweest zijn.' p. 8 Blok. Een opmerking die ik moeilijk te rijmen vind met het onderzoek naar de arbeidersbeweging van Harmsen zelf. Voor vrouwengeschiedenis bestaan m.i. geen andere normen dan voor vakbondsgeschiedenis, zeker niet waar het gaat om vakbondsstrijd van vrouwen.
16. Harmsen, p. 85
17. VARA-radio-interview
18. Jaap Brandenburg, 'De lessen van de stakingen.' In: Politiek en Cultuur 1949 p. 68
19. 'Solidariteit, een begrip' In: De Waarheid 9-5-'80
20. De Waarheid 13-1-'49
21. De Waarheid 18-1-'49
22. Van der Louw, p. 260
23. De Waarheid 7-3-'49
24. Van der Veer, p. 24
25. Van der Veer, p. 11

## LITERATUUR

- BLOK, Els, Loonarbeid van vrouwen in Nederland, 1945-1950. Nijmegen, 1978.
- COOMANS, Paul, Truike de Jonge en Erik Nijhof, De Eenheidsvakcentrale (EVC) 1943-1948. Groningen, 1978.
- HARMSEN, Ger en Bob Reinalda, Voor de bevrijding van de arbeid. Beknopte geschiedenis van de Nederlandse vakbeweging. Nijmegen, 1975.
- HARMSEN, Ger, Hamer of aambeeld? Een en ander uit de geschiedenis van de amsterdamse arbeidersbeweging ter gelegenheid van het negentigjarig bestaan van de Industriebond-NVV afdeling Amsterdam. Amsterdam, 1979.
- KOK, Bert en Riëks Zwarte, De bende van '49. Odijk, 1978.
- LOUW, André van der, Rood als je hart. Geschiedenis van de AJC. Amsterdam, 1974.
- VEER, Cees van der, Nijs Keppel en Peter Reinsch, De arbeidsomstandigheden bij de schoonmaakdienst van de WSBZ en de ziekteverschijnselen bij de schoonmaaksters: een verkennend onderzoek naar de bedrijfsgebonden oorzaken van ziekteverschijnselen en ziekteverzuim bij de schoonmaakdienst van de gemeente Amsterdam. VU-vakgroep M&T subfac. Sociale-Kulturele Wetenschappen, augustus 1980.

## Tijdschriften en dagbladen:

De Waarheid, Volksdagblad voor Nederland.

Vrede en Opbouw (blad van de NVB)

Uit het knipselarchief van het Gemeente Archief Amsterdam: De Nieuwe Dag, De Tijd, Het Vrije Volk, De Maasbode, Vrijheid en Democratie, Het Parool.

Tandotte: citaten uit het VARA-radio-interview met Ali Tolhuys in januari 1978 naar aanleiding van de toenmalige acties van schoonmaaksters bij de WSBZ; en gegevens uit gesprekken met Ali van Dijk.

Ali van Dijk heeft van 1947 tot 1960 als schoonmaakster bij de WSBZ gewerkt. In 1958 werd ze gekozen in het Partijbestuur van de CPN waar ze zonder onderbreking tot nu toe deel van uit maakt. Van 1967 tot 1978 zat ze voor de CPN in de Amsterdamse gemeenteraad.